

מקומו של האדם בעולם

שיטת ר' יוחנן בשתי סוגיות חשבוניות-אמוניות

שיטת האמורא הארץ ישראלית ר' יוחנן, ויחסו ל"מקומו של האדם" בעולמו של הקב"ה, באה לידי ביטוי מיוחד בשתי סוגיות "חשבוניות", הנראות כבלתי נוגעות זו לזו ושאינן ביניהן לכאורה שום שייכות. לקשר שבין הסוגיות הגעתי באמצעות חיפוש מחשבי, בגלל זהות של מימרת הגמרא, בהסבר שיטת ר' יוחנן בשתי הסוגיות. מימרא זו אינה מופיעה בשום מקור נוסף.

א. סוגיית השלכת מוראת עולת העוף

א. מפרשת עולת העוף בתורה¹:

העולה, ועולת העוף בפרט, הן סוג אחד של קרבן, מהקרבנות שהועלו במזבח שבמקדש:
"ואם מן העוף עלה קרבנו לה' והקריב מן התרים או מן בני היונה את קרבנו... והסיר את מראתו בנצתה והשליך אתה אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן"².

ב. מיקום ההקרבה של עולת העוף בביהמ"ק - מחלוקת תנאים^{3,4}

לשיטת חכמים, מקום ההקרבה היה בדרך כלל בסובב של הקרן הדרומית מזרחית.
לשיטת רבי נחמיה ורבי אליעזר בן יעקב - בראש המזבח שם.

1. במאמרי: "הצעה לשיעור חוייתי לדוגמא בהלכות עולת העוף", שמעתין, שנה ל"ג, גליון 146, עמ' 41 ואילך, דנתי בהרחבה בסוגיה זו, וכאן יובאו רק עיקרי הדין הנוגעים לעניין.
2. ויקרא א', יד-יז.
3. סיפרא ויקרא, דיבורא דנדבה, פרשה ז', ח.
4. במזבח של המשכן כנראה שלא היה סובב להילוך. ממילא, עולת העוף הייתה נעשית בראש המזבח. זה כנראה יסוד שיטת רבי נחמיה וראב"י.

ג. הטיפול ב"פסולת" (במוראה ובנוצות) - הסרה והשלכה

"מוראת" העוף היא מערכת העיכול שלו - הזפק והקורקבן, עם תוכנם - הרעי. הם נחתכו יחד עם העור והנוצות שמעליהם והושלכו - "אצל המזבח - סמוך למזבח"⁵, קדמה - למזרחו של כבש, אל מקום הדשן - ששם היו נותנין את הדשן"⁶.

ד. תיאור מבנה המזבח והכבש הראשי

"המזבח היה שלשים ושתים על שלשים ושתים. עלה אמה וכנס אמה, זה היסוד. נמצא שלשים על שלשים. עלה חמש וכנס אמה, זה הסובב. נמצא עשרים ושמונה על עשרים ושמונה. מקום הקרנות - אמה מזה ואמה מזה. נמצא עשרים ושש על עשרים ושש. מקום הלוח רגלי הכהנים - אמה מזה ואמה מזה. נמצא עשרים וארבע על עשרים וארבע מקום המערכה"⁷. "וכבש היה לדרומו של מזבח, שלשים ושתים על רחב שש עשרה"⁸.

ה. מקום הדשן

מקום הדשן, אליו "נתנו" או "השליכו" את מוראת עולת העוף, היה במרחק עשר אמות משיפולי הכבש [שהם עשרים אמה מבסיס המזבח], ובמרחק שלושה טפחים ממזרחו"⁹.

ו. הקרבת עולת העוף

כאשר היה צורך להקריב עולות עוף רבות (ברגלים), ולא היה ניתן להספיק להקריב את כולן **בסובב** של הקרן **הדרומית מזרחית**, הקריבום **בראש המזבח**, בקרן **הדרומית מערבית**. להלן קטע מהגמרא במסכת זבחים¹⁰ הדנה במעשיות של השלכת המוראה והנוצה:

"מאי טעמא? רבי יוחנן אמר: מפני שקרובה מבית הדשן.
אמר רבי יוחנן: בא וראה כמה גדול כחן של כהנים, שאין לך [חלק] קל בעופות יותר ממוראה ונוצה, פעמים שהכהן

5. מהמשנה במסכת תמיד פ"א, מ"ד, מוכח שהמרחק הינו חצי אמה, כלומר שלושה טפחים.

6. סיפרא ויקרא, דיבורא דנדבה, פרשה ז', ט, ופרק ט', ג.

7. מידות פ"ג, מ"א.

8. מידות פ"ג, מ"ג.

9. תמיד פ"א, מ"ד.

10. זבחים סג, ע"ב ו- סד, ע"א. ועיי"ש ברש"י המאריך בחישובים.

זורקן יותר משלשים אמה, דתנן: נטל מחתה. ועלה לראש המזבח ופינה את הגחלים אילך ואילך, וחתה מן המאוכלות הפנימיות, ויורד. הגיע לרצפה (רש"י - לסוף הכבש), מחזיר פניו כלפי צפון (רש"י - כלפי המזבח) והולך למזרחו של כבש (רש"י - ומתקרב למזבח) כעשר אמות (רש"י - ממקום שכלב הכבש, דהיינו רחוק מעל ראש המזבח כ"ב אמה). עבר את הגחלים על גבי הרצפה, רחוק מן הכבש שלשה טפחים, מקום שנותנין מוראה ונוצה, ודישון מזבח הפנימי והמנורה.

הני [=הרי שלושים האמה של ההשלכה] - טפי מתלתין וחד הויין [=הן בעצם יותר משלושים ואחת אמה] - מקום גברי לא חשיב [=ר' יוחנן לא כלל בחישוב המרחק את מקום עמידת הכהן המשליך עצמו].

ז. האם ההשלכה אכן בוצעה בפועל?

קיימות כמה סיבות, לומר שהשלכת מוראת העוף והנוצה לא בוצעה בדרך כלל בפועל.

1. ר' יוחנן מציין את הכוח הרב הנדרש להשלכה. כהנים קשישים לא היו מסוגלים לבצע השלכה מעין זו. להלכה, גם הרמב"ם ב"משנה תורה", אינו מתייחס לעניין כלל.

2. השלכת המעיים עם העור והנוצות ועם הרעי והדם הנוסף, שאינם גוף אוירודינמי חלק וסגור, הייתה מסתיימת בהתפרקותם לחלקים טיפות ורסיסי לכלוך, שהיו מלכלכים בעת מעופם את העולים בכבש או ההולכים לידו, או את הכבש ורצפת העזרה, גם אילולא הסתירו את מקום הדשן. כיוון שהכהנים עברו ועלו לכבש בסמוך מאוד למסלול המעוף הנדרש, אי אפשר היה להשליך את המוראה ללא שייפגעו.

3. לא היה קו ראייה ישיר בין האמה הסמוכה לקרן הדרום מערבית של ראש המזבח, ובמרחק של כחמישה עשר מטר [= 30 או 31 אמה] קשה מאוד לדייק ולפגוע במקום הדשן, ששטחו רק אמה על אמה, עם מוראת העוף הקלה ובעלת התכונות הנ"ל. זוהי ההשלכה הנדרשת עקב הסתרת מקום הדשן ע"י הכבש גבוהה מאוד ואינה מאפשרת את ההשלכה.

4. מלשון המשנה לגבי תפקיד מקום הדשן: "מקום שנותנין מוראה ונוצה", יש ראייה לכאורה שלא היו "משליכים" אלא "נותנים" אותה [יותר בניחותא] למקום הדשן.

5. מעבר לכל הסיבות המעשיות הנ"ל, חז"ל לא העריכו כוח פיזי כשלעצמו ולא לפאר את כוחם של הכהנים באו. להיפך, הם באו להראות בדבריהם, שלא

הכוח הפיזי הוא עיקר [בבחינת "כחי ועוצם ידי"] אלא הכוונה והשינוי בתודעת האדם הם העיקר. אילו היה חיוב השלכה מעשי למרחק שכזה, היה כל מעשה ההשלכה "מחטיא" את מטרתו, ותרתני משמע.

על השאלה המתעוררת אם כן, לצורך מה בא הדיון בגמרא אם לא השליכו בפועל את המוראה? ניתן להשיב, בין היתר, כדלהלן:

א. התורה חייבה לשים את המוראה במקום שניתן עקרונית ותיאורטית להשליך אותה אליו. מדובר במרחק גדול. רק במאמץ גופני ניכר ניתן להגיע אליו בהשלכה ממשית.

ב. מרחק זה הוא יותר מעשרים אמה לפחות [כמרחק בין הסובב בקרן הדרומית מזרחית למקום הדשן]. המרחק המירבי להשלכה מהמובח הוא כ-ל"ב אמה מידי המשליך.

ג. הדיון בגמרא בא להסב את תשומת לבו של הלומד, כמו גם מקריב הקרבן, לכך שהכהן המשליך את המוראה, מרחיק אותה ממנו ככל האפשר, אף אם יש להשליך את המוראה בסופו של דבר למקום שהוא סמוך [= "אצל", מצד מזרח, חצי אמה בלבד] למזבח, כאשר הכבש כלול במזבח.

מטרת ה"השלכה" - תודעתית חינוכית. כמו "להבדיל" - לו הכהן היה מדגים לפני העני המביא את הקרבן, מהי העבודה הנפשית החינוכית שעל המקריב לבצע בנפשו ותודעתו הוא.

ה. המשמעות הסמלית בהסרתה והשלכתה של המוראה והנוצה בעולת העוף

עולת העוף באה לכפר בין השאר על הרהורי חטא. בניגוד לבהמות האוכלות מאבוס בעליהן, עופות אוכלים מזון שהם מוצאים גם בשטח השייך לאנשים. בכך, עופות ניוונים מן הגזל. לא ראוי להקטיר את המעים שאכלו מן הגזל ואת תוכנם, לכן יש להשליכם.

"ויש בכאן התעוררות גדולה לבני אדם, בענין חומר הגזל, כי כשם שהקב"ה מרחיק מן המזבח כלי המזון שבעוף, ולא זכה ליקרב על מזבח ה' מפני שהוא כלי הגזל, כן ירחיק האדם שיש בידו גזל, שלא יעלה ויראה לפניו ולא יזכה להיות במחיצתו של הקב"ה אם לא יחזירנו"¹¹.

מעשה ההקרבה בא לצורך הגברת המודעות העצמית לבסיס התת-מודע העמוק להתפתחות הרהור החטא. החטא הכללי המצוי בבסיס כל חטא הוא בכלל חטא הגזל: האדם מהרהר בליבו שהעולם שייך כביכול לו ומותר לו

11. מתוך פירוש רבינו בחיי עה"ת, ויקרא א', טז עיי"ש ובפסי' ב-ג שם הוא מסביר יפה את יסודות ההלכה.

לעשות בו כבשלו, וממילא הוא "כגוזל" את הקב"ה שהוא ורק הוא "קונה שמים וארץ" האמיתי. ברור שיסודו במידת הכבוד, הגאווה ולעתים גם התאווה, ויש בזה גם שמץ ע"ז, שהרי כופר קצת במציאותו או השגחתו ית' בזה, ובבעלותו על העולם, ושם עצמו במרכז במקום את הקב"ה.

ט. הסבר המלבי"ם למילה "והשליך"

"פעל ש.ל.ך מורה מרחוק. כי אם מניחו בידו על הארץ, יאמר "מניח" או "משים" או "נותן", ו"משליך" הוא מרחוק. ומקושר בפועל זה גם מושג **היאוש מן הדבר או העזיבה**... ומזה הצד אמר: "ותשלך את הילד תחת אחד השיחים"¹².

מטרת ההשלכה למרחק של עשרים אמה ויותר, היא אפוא ביטוי מעשי חיצוני להסחת הדעת של המקריב מהרהורי חטא, בעיקר חטא הגזל הבסיסי. מהשוואה לסוגיות אחרות בגמרא, שגם בהן קיים שיעור של עשרים אמה, כסוגיית הגובה המירבי של סוכה כשרה [ובזה אדון להלן], הגובה המירבי של היכר מבוי הכשר לעירובי מבואות, או הגובה המירבי המותר להנחת נרות חנוכה, ניתן להסיק שעד עשרים אמה "שלטא ביה עינא". העין "שולטת" - כלומר האדם מודע לקשר מסוים הקיים בינו לחפץ או לגוף הקשור אליו, ואילו מעבר למרחק זה - ניתן ביניהם הקשר.

עד כאן הסברנו את הרקע של הסוגיה הראשונה. אולם, לא ברור מדוע הגמרא מדייקת כ"כ, בחישוב המרחק שהכהנים **מסוגלים** להשליך אליו את מוראת העוף. האם יש הבדל משמעותי בתודעת האדם בין השלכה למרחק שלושים אמה למרחק שלושים ואחת אמה? מה מועיל הסבר הגמרא לדברי ר' יוחנן: "**מקום גברי לא קחשיב**", ומדוע ר' יוחנן לא כלל את מקום עמידת הכהן המשליך בחשבונו? עתה נעבור לסוגיה השנייה, ובאמצעות השוואה ביניהן נענה על השאלות.

ב. סוגיית סוכה עגולה ככבשן

סוגיית סוכה עגולה ככבשן, היא חלק ומקרה פרטי מהסוגיה המרכזית של מסכת סוכה:

א. סוכת קבע או סוכת ארעי

מחלוקת התנאים העיקרית לגבי הכשר סוכה, היא מחלוקת בית שמאי ובית

12. בראשית כ"א, טו.

הלל, בשאלה אם מבנה הסוכה צריך להיות מבנה קבע [כבית שמאי] או מבנה ארעי [כבית הלל]. רבא, הנוקט להלכה כבית הלל, קובע כבר בתחילת מסכת סוכה [ב, ע"א]:

"בסכת תשבו שבעת ימים"¹³ - אמרה תורה: כל שבעת הימים, צא מדירת קבע ושב בדירת עראי, אולם דבריו מחייבים הסבר: בית שמאי לומדים מפסוק זה בעצמו, שיש לשבת דווקא בדירת קבע ולא בדירת ארעי. משמע שלא הוא המקור להבדלי הפרשנות!

מה אי"כ המקור להבנה השונה בהגדרת ה"סוכה" כדירת קבע או כדירת ארעי?

מתוך בירור שאלה זו, נוכל להסביר גם את הסוגיה בה נדון כאן. התנאים מנו שורה של הלכות, לשיטת בית שמאי, בנוגע למבנה הסוכה, וביניהן:

- א. שטחה המזערי הנדרש הינו לפחות ארבע אמות על ארבע אמות.
  - ב. הסוכה צריכה להיבנות כבית עם [ארבע] דפנות וגג ולא כצריף.
  - ג. אסור שהסוכה תהיה עגולה וקטנה, או צרה.
- ההגיון בכל ההלכות הללו, כנובעות מהחייב לבנות את הסוכה כבנין קבע, ברור.

ב. סוגיית סוכה עגולה ככבשן

כחלק מהסוגיה הכללית לגבי מהות הסוכה כדירת קבע או ארעי, ישנו בגמרא דיון ארוך במימרתו של ר' יוחנן:

"אמר רבי יוחנן: סוכה העשויה ככבשן, אם יש בהקיפה כדי לישב בה עשרים וארבעה בני אדם - כשרה, ואם לאו - פסולה. כמאן? - כרבי, דאמר: כל סוכה שאין בה ארבע אמות על ארבע אמות - פסולה.

מכדי, גברא באמתא יתיב, כל שיש בהקיפו שלושה טפחים יש בו רוחב טפח, בתריסר סגי?! - הני מילי בעיגולא, אבל בריבועא בעיא טפי!

מכדי, כמה מרובע יותר על העיגול? - רביע. - בשיתסר סגי?! - הני מילי בעיגול דנפיק מגו ריבועא, אבל ריבועא דנפיק מגו עגולא בעיא טפי, משום מורשא דקרנתא!

מכדי, כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשא באלכסונא, בשבסר נכי חומשי סגיא?! - לא דק. אימור דאמדינן לא דק פורתא, טובא מי אמדינן לא דק?

13. ויקרא כ"ג, מב.

אמר ליה מר שישא בריה דרב חסדא לרב אשי: מי סברת גברא באמתא יתיב, תלתא גברי בתרתי אמתא יתבי!
כמה הוו להו? - שיתסר! אן שיבסר נכי חומשא בעינן? - לא דק.
אימור דאמרינן לא דק לחומרא, לקולא מי אמרינן לא דק?
אמר ליה רב אשי לרב אשי: לעולם, גברא באמתא יתיב, ורבי יוחנן - מקום גברי לא קחשיב.

כמה הוו להו? - תמני סרי בשיבסר. נכי חומשא סגיא - היינו דלא דק, ולחומרא לא דק. רבנן דקיסרי ואמרי לה דייני דקיסרי אמרי: עיגולא דנפיק מגו ריבועא - רבעא. ריבועא דנפיק מגו עיגולא - פלגא. ולא היא, דהא קחוינן דלא הוי כולי האי¹⁴.

לאחר דיון חשבונני, המסקנה הראשונה היא, שר' יוחנן כלל בחישוב היקף הסוכה לשיטת רבי, הנוקט בשיטת בית שמאי, את מקום מושבם של 24 אנשים המקיפים שטח של ארבע אמות על ארבע אמות, כך שבעצם מקום מושבם צורתו כטבעת המקיפה סביב את שטח "הסוכה עצמה" - שהיא ריקה מאדם^{15, 16}.

חישובים ארכניים ודיוק בהם, לא היו כ"כ במרכז עניינם של חז"ל. למרות זאת, לחישובים אלו מוקדש קרוב לדף גמרא (!), וזאת בשעה שר' יוחנן היה יכול לומר בפשטות, שלצורך בנין סוכה עגולה שתוכל להכיל בשטחה סוכה ריבועית ששטחה ארבע על ארבע אמות, צריך שקוטרה יהיה כ-5 אמות ושני שלישי. והדבר אומר - דרשני:

מדוע ר' יוחנן הושיב את יושבי הסוכה סביב הסוכה "עצמה", ואילו אותה

14. הקדמונים נקטו בשיטת חישוב מקורבת, כיוון שערך היחס שבין קוטר המעגל להיקפו אינו מספר מדויק [= מוכר כאות π ביוונית] וכיוון, שערך היחס בין אלכסונו של משולש שווה שוקיים וישר זווית, לאורך כל אחד מניצביו, המחושב על פי משפט פיתגורס, ג"כ אינו מספר מדויק.

הם השתמשו במספר 3 כיחס מקורב ליחס בין קוטר העיגול להיקפו, ובמספר 1.4 כיחס שבין אורך האלכסון משולש שווה שוקיים וישר זווית לאורך כל אחד מניצביו.
15. כיוון שאם ההיקף הוא של 24 אמות, הקוטר המקורב המחושב הוא של 8 אמות. כיוון שיש להפחית 2 אמות משני צידי הקוטר, שהן מקום מושב היושבים בהיקף, נשארות 6 אמות בקוטר הפנימי. בעיגול שהיקפו 18 אמות, ניתן להכיל ריבוע שאורך כל אחת מצלעותיו ארבע אמות ומעט יותר.

16. דייני דקיסרי, סברו שדברי ר' יוחנן נוגעים בעצם לא להיקף העיגול אלא לשטח העיגול, וההסבר לשיטתם פשוט יותר, ולפיו שטח עיגול גדול בכשליש [למעשה מעט פחות] משטח ריבוע החסום בו. אי לכך אם שטח העיגול 24 אמות מרובעות, שטח הריבוע החסום בו הינו כ-16 אמות מרובעות כנדרש לשיטת רבי, אלא שכנראה ר' יוחנן דייק בדבריו ואכן התכוון להיקף.

השאיר ריקה? למעשה, בדיוק כבסוגיה בזבחים, גם כאן אנו שואלים, מדוע ר' יוחנן - "מקום גברי לא חשיב"?

ג. הסוכה כמו המזבח - מקום לחינוך ושינוי תודעה אמונית

כמו בעולת העוף, בה מרחק ההשלכה הוא עשרים אמה, גם בהלכות סוכה כתוב במשנה:

"סכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה - פסולה. רבי יהודה מכשיר"¹⁷.

וגם בהלכות עירובין כתוב במשנה:

"מבוי שהוא גבוה למעלה מעשרים אמה - ימעט. רבי יהודה אומר: אינו צריך"¹⁸.

במסכת עירובין ג, ע"א, בדיון לגבי שיתופי מבואות ע"י היכר העשוי לחי וקורה, מובא:

"...דאמר רבה: כתיב: "למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי", עד עשרים אמה אדם יודע שדר בסוכה, למעלה מעשרים אמה אין אדם יודע, משום דלא שלטא ביה עינא".
צריכא [צריך להשמיענו דין זה גם לגבי מבוי, שגם לגביו - הגובה המירבי המותר להצבת קורה המיועדת להיכר הוא עשרים אמה], דאי אשמעינן [רק לגבי סוכה, בהא קאמר ר' יהודה, כיון דלישיבה עבידא, שלטא ביה עינא, אבל מבוי דלהילוך עביד [ובעת הילוך קשה יותר לשים לב לסימני היכר והדעת מוסחת יותר בקלות], אימא מודה להו לרבנן [שיש צורך להגביל את גובה הקורה, כיון שמעבר לגובה עשרים אמה אין היכר]?!...".

לגבי סוכה, המצוה היא: "לישב בסוכה" [כנוסח הברכה]. הישיבה בסוכה, מאפשרת לאדם להתיישב גם בדעתו, להתמקד בסביבתו, להגביר את מודעותו אליה ולשים לב לפרטים, שבעת הליכה ובמעבר ממקום למקום במהירות, אינו מסוגל לשים לבו אליהם. הסוכה היא אפוא "מקום ממקד תודעה מחנכת". אך חינוך לתודעה של מה בדיוק?

"למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל"¹⁹:

לענין, הסבר יסוד מתלוקת ב"ש ובי"ה, קשור בהסבר מחלוקת התנאים

17. סוכה פ"א, מ"א.

18. עירובין פ"א, מ"א.

19. ויקרא כ"ג, מג.

המפורסמת של רבי עקיבא ורבי אליעזר, בנוגע למשמעות ה"סכות", הנזכרות בפסוק המופיע בכותרת.

פרשנים וחוקרים רבים נוטים להתחיל את עיונם במחלוקת זו, בפסוקי מועד חג הסוכות שבפרשת "אמור". לענין, ראוי להתחיל את העיון דווקא בפרשיות "בא" ו-"בשלח"²⁰, כשיטת חז"ל.

דווקא בפרשיות אלו, ולא בפסוקי פרשת "אמור", נזכרת "סכות" כמקום החניה הראשון של בני ישראל, ביציאת מצרים:

א. "ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף"²¹.

ב. "ויסעו מסכת ויחנו באתם בקצה המדבר"²².

לא על משמעות הפסוק: "למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים אני ה' א-לקיכם", נחלקו התנאים, אלא במשמעות הכתוב בפסוקי פרשת "בא" ו-"בשלח", כמובא במכילתא²³, ולא עוד אלא ששם המחלוקת מובאת במלואה, כאשר לא שני התנאים הנ"ל בלבד מעורבים בה:

"ויסעו בני ישראל - ...נסעו בני ישראל מרעמסס לסכות. לקיים מה שנאמר: יזאשא אתכם על כנפי נשרים"²⁴.

סכותה - סוכות ממש, דכתיב: ויעקב נסע סכתה²⁵, דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים: אין סוכות אלא מקום, שנאמר: ויסעו מסכת ויחנו באיתם, מה איתם - מקום, אף סוכות - מקום.

רבי עקיבא אומר: אין סוכות אלא ענני כבוד, שנאמר: וברא ה' על מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חפה²⁶.

אין לי אלא לשעבר, לעתיד לבא מנין? - תלמוד לומר: וסוכה תהיה לצל יומם מחורב²⁷, ואומר: ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם²⁸.

20. וכן בסיכום המסעות בפרשת מסעי: "ויסעו מסכת ויחנו באתם אשר בקצה המדבר" (במדבר ל"ג, ו).

21. שמות י"ב, לו.

22. שמות י"ג, כ.

23. מכילתא בא, מסכת דפסחא, פרשה י"ד, ובמכילתא בשלח, מסכת ד"ויהי"י, פתיחתא, בהשמטת שיטת רבי אליעזר, ושיטת חכמים בלי איזכור שזו דעת חכמים אלא בסתם כ"תנא קמאי".

24. שמות י"ט, ד.

25. בראשית ל"ג, יז.

26. ישעיה ד', ה, קצרת וחברתי את שני חלקי הפסוק המובאים במקור.

27. ישעיה ד', ו.

28. ישעיה ל"ה, י.

כשבני ישראל יצאו ממצרים, הם יצאו מארץ גושן - מארץ רעמסס²⁹, "כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף"³⁰, בטי"ו בניסן³¹, "וגם צדה לא עשו להם"³² אלא "וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צררת בשמלתם על שכמם"³² ומים לדרך, ועזבו בתיהם ותכולתם, ונשאו מכל רכושם וממה ששאלו מהמצרים כל מה שיכלו, על בהמות המשא ובעגלות ועל שכמם, וכן נשאו כך עצי שטים ששימשו אחייכ לבנין אהל מועד וכליו, ומשרע"ה לקח את ארונו של יוסף [וארונות השבטים]³³, וכן צאן ובקר רב"³⁴.

כל עם ישראל והערב רב שנתוספו להם, התאספו ברעמסס ביום ט"ו בניסן ומשם יצאו לדרכם אחרי משרע"ה³⁵.

כך מתוארת יציאתם בסדר עולם רבה, פרק ה':

"בטי"ו בניסן יצאו ישראל ממצרים... ממחרת הפסח - ערב שבת היה, נסעו מרעמסס, שנאמר: ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה, וכתוב: ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש... ומרעמסס נסעו לסכות, ומסכות לאתם, ומאתם לפני פי החירות, הרי ג' ימים"³⁶.

29. בראשית מ"ז, ו ויא.

30. במדבר ל"ג, ג: ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים."

31. שמות י"ב, לט.

32. שמות י"ב, לד.

33. שמות י"ג, יט: ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקד יפקד א-לקים אתכם והעליתם את עצמתי מזה אתכם."

34. שמות י"ב, לח: "וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד."

35. יש להניח, שבני ישראל ציפו בעת התאספם ברעמסס, למסע רגלי מפרך שלא היו רגילים בו, כשהם עמוסים במשאות רבים בשמש הקופחת, עם חשש ממזיקים, מאויבים, כולל פרעה וחילו העלולים לנסות לרדוף אחריהם, ללא צידה ומים לדרך ממושכת.

בהגיעם למקום החניה, הם מצאו שלא קרה להם כצפייתם בתחילת הדרך. הדרך לא הייתה קשה, הרגליים לא בצקו, הנעליים לא בלו והשמלה לא התלכלכה באבק הדרך. כך מתואר במכילתא, בדיוק לפני הסבר הכינוי "סכות":

"ויסעו בני ישראל - מרעמסס לסכות ארבעים פרסה [פי ארבעים מאורכו של דגל בחניה! (כיוצא בזה) הולך קולו של משה מהלך ארבעים פרסה. ואל תתמה, שהרי כתוב: ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם... והיה לאבק...". והרי דברים קל וחומר, ומה אם אבק שאין דרכו להלך, מהלך ארבעים פרסה, קל וחומר לקול שדרכו להלך, וכהרף עין נסעו בני ישראל מרעמסס לסכות - לקיים מה שנאמר: ויאשא אתכם על כנפי נשרים...".

כלומר, לא די שלא טרחו בהליכתם אלא שהלכו [כ]בקפיצת הדרך.

ברור שכל עוד בני ישראל היו בדרך, הם לא יכלו לשים לב לנס המקיף אותם, אולם משחנו, שמו ליבם לענני הכבוד המקיפים אותם, ולא עוד אלא שעמוד הענן ההולך לפנייהם הפך לפתע לעמוד אש המאיר להם.

36. עיין במפרשי היסוד עולם" וכן בהערות של ח"ש הורוויץ למכילתא דרבי ישמעאל, בשלח, מסכתא דויהי, פרשה א', שמביא את הגירסאות השונות, וכאן נקטתי כפשט הסייע לקיצור, ואכמ"ל.

הרי שהגיעו לסכות בערב שבת, ולנו שם בליל שבת [ועדיין לא נצטוו על שמירתה כלל, אף כי משרע"ה הנהיג כבר במצרים יום זה כיום מנוחה] וביום השבת נסעו מסכות לאיתם [כנראה במוצ"ש] ולנו שם, וביום ראשון נסעו עד לפני פי החירות.

הנה כי כן, לא שהו במקום הקרוי "סכות", אלא שבת אחת בלבד, ומאז לא שבו לשם עוד לעולם! ועל חניה זו נחלקו התנאים הנ"ל, שכן לא מצאנו שהם חולקים לגבי כל ארבעים השנה! משמע לכאורה, שבגלל חניה זו, בין אם ע"ש המקום [כחכמים], בין אם ע"ש הסכות ממש [כרבי אליעזר] ובין אם בגלל ענני הכבוד [כרבי עקיבא], אנו מצווים לחוג את חג הסכות שבעה ימים בכל שנה - לדורות [ודווקא לא בפסח אלא בתשרי]! אתמהא!.

ויש לשאול מספר שאלות עקרוניות:

א. למאן דאמר שהסכות הנוכרות הן ענני הכבוד, אין לומר שהעננים הופיעו רק ב"סכות" אלא ודאי כבר ברעמסס, ואם אין מקום מסוים ששמו סכות אלא שמקום החניה הראשון של ענני הכבוד קרוי כך על שם, מדוע העננים חנו שם בדרך ולא המשיכו לנוע עד איתם, ומדוע המקום נקרא ע"ש חניית ענני הכבוד?

ב. למאן דאמר שהמקום קרוי סכות ולמאן דאמר שסכות ממש היו שם, מדוע אנו חוגגים את חג הסכות בתשרי, ומדוע שבעה ימים, וכי מפני שחנו בלילה ההוא במקום מסוים הקרוי כך ואו שהיו בו סכות? ולהעיר: אי אפשר לומר שהחל מהמקום הקרוי סכות, היו לכל בני ישראל ארבעים שנה סכות, שהרי במדבר הם שכנו באוהלים, והוא פסוק מפורש בדברי בלעם על ישראל: "מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל"³⁷, אי"כ ברור לכאורה שאכן על שם החניה הבודדת הזו אנו חוגגים!!

ג. אם נאמר שאנו חוגגים את חג הסכות לזכר ענני הכבוד, הרי העננים היו עם ישראל כארבעים שנה, אי"כ מדוע לזכרם רק, ודווקא בשבעת ימי הסכות בתשרי, ולא מיד לאחר הפסח, שהוא זמן הופעתם לראשונה?

תשובות לא מעטות ניתנו על שאלות אלו, ואף עמנו כאן, חלק מהן, אך מאחר ואיננו יכולים להאריך מפאת מגבלות שהוטלו עלינו ממערכת הבטאון, נסיים בהתמקדות על שתיים-שלוש חוליות במסכת עיונינו עד כה, מתוך היבט תורני-חינוכי-ערכי.

ראינו שבעצם בפועל, לשיטת בית הלל שהיא להלכה, הסוכה היא מבנה **ארעי**, אך דווקא בשל כך, בשל התחושה הברורה של הארעיות שבישיבה בסוכה, ניתן לישראל לדעת **שקביעותם במחנה, ובעצם בעולם בכלל, כעם**

37. במדבר כ"ד, ה.

אחד מאוחד, נקבעת עפ"י ה'.

ידיעה זו היא כידוע המטרה של הישיבה בסוכה.

ברור שגם לשיטת בית שמאי היו ענני הכבוד, הרי כך כתוב מפורש בתורה. אולם לשיטתם, לא די ב"אתערותא דלעילא", צריך להוסיף גם "איתערותא דלתתא", היכר גשמי לקביעות השכינה בעולם - "דירה בתחתונים". ממילא, מקום האדם הוא "מבחוץ" - כלומר הוא ג"כ יושב בסוכה, אבל מקומו אינו נכלל ב"מקום" המיועד להיכר כ"מקום קבע" שהוא ארבע אמות על ארבע אמות, והוא מקום השכינה כביכול.

בסוגיה בזבחים ניתן היה להסיק, שהדיון בגמרא נועד להדגים ללומד ולמקריב הקרבן את מטרת השלכת מוראת העוף, שהיא הסחה וסילוק ה"גזל" הבסיסי מתודעת האדם, לפיו - האדם הוא המצוי במרכז וכל העולם סביבו שלו עליו לסלק ולבטל, איפוא, תחושה מוטעית כפרנית זו. בבסיס קיומו של העולם, המצוי הראשון, הוא הקבי"ה, וכל העולם שייך לו, אפילו עבודת ה' של האדם - תורה ומצוות.³⁸

אם העיקר בסוגיה בזבחים היה סילוק התודעה המוטעית של מרכזיות האדם בעולם, הרי שבסוגיית הסוכה העגולה העשויה ככבשן, לשיטת בית שמאי, העיקר הוא בדיוק צידה השני של המטבע: העמדה במרכז של הקב"ה³⁹ - כגורם ה"קבע" היחיד בעולם.

יסוד מחלוקותיהם של בית הלל ובית שמאי הוא בדיוק בנקודה זו. האם העיקר החינוכי תודעתי הוא בתשומת לב להיותו של הקב"ה המצוי הראשון היחיד, והמרכז של תודעת האדם, אף אם הוא נסתר מהשגתו [ולכן הוא כאילו רק "בכוח"], או שעיקר תשומת הלב צריכה להיות מופנית לארעיות האדם והתבטלותו בעוה"ז, הניתנות להשגה מודעת יותר ומוחשית [ולכן היא יותר "בפועל"], כאשר מתוך תודעה זו תושג ההכרה בהשגתו של הקב"ה.⁴⁰

"אמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד"⁴¹.

ואולי בסוגייתנו יש לומר: "ארבע אמות על ארבע אמות". הרי לנו שרבי יוחנן, מסביר לנו באמצעות כפל המשמעות של מימרתו לגבי חשבונן של הסוגיות את חשבוננו של עולם ואת יסודות אמונתנו. אין הבדל בין

38. למעשה כל עבודת הקרבנות והמוזבח היא עבודת ההתבטלות כלפי הקב"ה.

39. עיין ומצא כך גם בתענית לא, ע"א בסיום המסכת, על הקב"ה במרכז המחול שיעשה לצדיקים לעת"ל.

40. מחלוקות רבות של ב"ש וב"ה מוסברות באופן זה של "בכוח" לעומת "בפועל", אי"כ אין בזה חידוש כלל.

41. ברכות ח, ע"א.

תורת הקרבנות ותורת המועדים. שתיהן לצורך אחד פועלות - לחינוך האדם ותודעתו, בדבר ביטול מקום האדם כשלעצמו, והעמדת הקב"ה במרכז תודעתו. ר' יוחנן לא ביטל אפוא את מקומו של האדם אלא קבע את מקומו האמיתי של האדם.

הקב"ה מצוה בתורה, שהמוראה והנוצה יושלכו, אך לא למרחק גדול מהמזבח, אלא "אצל המזבח", סמוך מאוד למזבח, חצי אמה מהכבש בלבד.

ר' יוחנן אינו "מוציא" את האדם מהסוכה [לשיטת בית שמאי, לפיה יש לעשות היכר ל"מקום השכינה" בסוכה, ולכן מקום זה ריק] אלא מושיב אותו בהיקפה - אך בתוכה.

האדם אינו דחוי כלל מלפני הקב"ה, אם הוא יודע את מקומו [הארעי], ומשתדל לשים את הקב"ה במרכז תודעתו, וכביכול מכין דירה [דירת קבע] לקב"ה בתחתונים, אפילו אמה אינו מפרידה בינו לקב"ה, אלא הוא קרוב וסמוך אליו מאוד, ואף הקב"ה מקרבו ונותן לו מקום בסוכתו, שהרי "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת"⁴².

מדוע ר' יוחנן מתייחס בשיטתו דווקא ל**מזבח ולכבשן**? שמא יש לומר שר' יוחנן רואה בהם דוגמה לעולמו.

העם היהודי מסר נפשו על קידוש ה', על תורה ומצוות וענייני יהדות בכלל, ועל א"י בפרט - כמו **על המזבח**, וגם בגלות **בכבשני אש**, מתוך אמונה וציפייה לגאולה.

"אני מאמין בביאת המשיח, ואעפ"י שיתמהמה, עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא".

בכל הדורות יהודים האמינו שאעפ"י שאנו במצב ארעי ואין לנו ישיבת קבע אפילו כדי "אמה", ואעפ"י שאנו "מושלכים" מקצה העולם ועד קצהו, מעבר ליכולת ההשגה של בני אנוש, אעפ"כ, כיוון שאנו יושבים ב"צל השכינה" או סמוכים אליה, וכיוון שאנו מובטחים להכנס לארץ ישראל, הרי אנו קבועים בעולם, ושום כוח לא יוכל לנו, והקב"ה ה"מצילנו מידם", יביאנו במהרה בימינו להיות שוב "סמוכים" אליו - "אצל המזבח קדמה", ויחדש ימינו **קדום**, בב"א⁴³.

42. תהלים קמ"ה, יח.

43. לאחר שסיימתי את כתיבת המאמר, מצאתי שכוונתי מעט לדעת גדולים, לדברים דומים שכתב המהר"ל, "בדרוש נאה לשבת הגדול" המופיע בהגדה לפסח שלו, עיי"ש והשווה - כיוון שהוא מדבר גם על נושאים אחרים, אך מעניין להשוות את הגישות הדומות אף כי שונות, ובקריאת הדרש של המהר"ל ניתן לקבל תמונה יותר שלמה של העניינים הנידונים במאמר זה.